

КАТЕГОРІЯ «СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ» У ДИСКУРСІ ПРЕДСТАВНИКІВ НАУКОВИХ ШКІЛ

CATEGORY "SOCIAL RESOURCES" IN THE DISCUSSION OF REPRESENTATIVES OF SCIENTIFIC SCHOOLS

У статті здійснено аналіз категорії «соціальна зрілість» у дискурсі представників наукової школи В.В. Радула, виокремлено ключові аспекти вивчення проблем у сучасній теорії наукового знання. Особливу увагу приділено термінологічним питанням цієї сфери дослідження. Розглянуто результати роботи наукової школи – наукові публікації (монографії та дисертаційні дослідження). З'ясовано, що в межах наукової школи соціальну зрілість особистості досліджують у контексті теорії соціалізації, оскільки одним із пріоритетних завдань, що стоїть перед системою освіти нині, є забезпечення ефективності протікання процесу соціалізації, а соціальна зрілість розглядається як результат цього процесу. Подальшого розвитку набули аналіз і систематизація досліджень із цієї проблеми.

Ключові слова: особистість, соціальна зрілість, соціально-професійна зрілість, наукова школа, педагогічні дослідження.

В статье осуществлен анализ категории «социальная зрелость» в дискурсе представителей научной школы В.В. Радула, выделены ключевые аспекты изучения проблем в современной теории научного знания. Особое внимание уделено терминологическим вопросам этой сферы исследования. Рассмотрены результаты работы научной школы – научные публикации (монографии и диссертационные исследования). Установлено, что в научной школе социальную зрелость личности исследуют в

контексте теории социализации, поскольку одной из приоритетных задач, стоящей перед системой образования в настоящее время, является обеспечение эффективности протекания процесса социализации, а социальная зрелость рассматривается как результат этого процесса. Дальнейшее развитие получили анализ и систематизация исследований по данной проблеме.

Ключевые слова: личность, социальная зрелость, социально-профессиональная зрелость, научная школа, педагогические исследования.

The article analyzes the category of "social maturity" in the discourse of representatives of the school of science V. Radula, outlines the key aspects of studying problems in the modern theory of scientific knowledge. Particular attention is paid to the terminology of this area of research. The results of the scientific school work are considered – scientific publications (monographs and dissertations). It is revealed that within the scientific school the social maturity of the person is investigated in the context of the theory of socialization, since one of the priority tasks facing the educational system is to ensure the effectiveness of the process of socialization, and social maturity is considered as the result of this process. Further development has been analyzed and systematized research on this problem.

Key words: personality, social maturity, social-professional maturity, scientific school, pedagogical researches.

УДК 371

Кошляк М.А.,
здобувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дослідження процесу зародження та трансформації неформальних організацій, які отримали статус «наукових шкіл», є однією з найбільш складних і водночас перспективних тенденцій у розвитку сучасної історіографії.

Наукова школа в історіографії, на думку І.І. Колесник, – це колектив дослідників, об'єднаних спільною проблематикою, єдиними методологічними принципами, які гуртуються навколо певної організаційної структури (кафедри, наукового товариства, історичного часопису) [4, с. 39].

Наукові школи є надзвичайно ефективними формами творчої колективної співпраці вчених, їх кооперації в процесі наукового пошуку. Спадкоємність у науці найяскравіше виявляється саме в створенні та розвитку наукових шкіл.

Проблема формування соціально зрілої особистості має глибоке історичне коріння. Сьогодні до неї знову звертаються в зв'язку з впливом соціальних процесів на життєдіяльність людини, в т. ч. і дитини. Особистість навіть у ранньому дитячому віці піддається не тільки цілеспрямованому вихов-

ному впливу, а й стихійним впливам стрімкого мінливого світу. Очевидно, що педагогічній науці необхідно не просто враховувати соціальні аспекти освіти особистості, але і зробити їх предметом спеціального наукового дослідження, втілюючи на практиці ідеї єдності особистісного та соціального становлення індивіда.

Витоки теоретичного обґрунтування соціального сенсу особистості сягають найдавнішої філософії, теології, історії, медицини та продовжують збагачуватися сучасними науковими знаннями. У наукових дослідженнях соціальна зрілість визнається одним із сутнісних утворень особистості і пояснюється такими усталеними загальнонауковими категоріями, як буття, свідомість, діяльність, середовище, культура. Глобальність проблеми і накопичення різноманітних методологічних ідей її тлумачення призводить до того, що вона починає активно поширюватися на всі діапазони спеціальних знань, знаходячи в них свій особливий прояв, специфічні способи збору й аналізу інформації. Дедалі очевиднішим стає суперечність і неоднозначність суті самого поняття «соціальна зрілість».

Водночас у сучасній теорії наукового знання накопичені певні джерела щодо осмислення сутності феномену «соціальна зрілість» і його значення.

В умовах розвитку сучасного суспільства актуальними для педагогічної науки постають проблеми становлення особистості. Дослідити такі особливості можливо тільки на основі виокремлення якісних характеристик особистості. Однією з таких характеристик і є соціальна зрілість особистості.

Як самостійний педагогічний феномен, соціальна зрілість особистості починає вивчатися в дослідженнях останніх років. Звичайно, це ще розрізнені роботи, у яких визначаються лише загальні риси підходів до вивчення цього явища. Однак останнім часом з'явилися монографічні дослідження, у яких термін «соціальна зрілість» не тільки використовується як самостійний предмет дослідження, а й виноситься в назву монографій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема соціальної зрілості перебуває в полі зору українських педагогів Я. Галети [1], М. Лебедика [6], В. Радула [15] та ін. Різні аспекти формування соціальна зрілість розглядалися у дисертаційних дослідженнях О. Ганжі [2], О. Коптевої [5], О. Михайлова [7], С. Поліщук [9], Т. Хмурицької [16], Г. Яворської [17] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У теорії сучасного наукового знання виокремилися різні підходи до розуміння феномену «соціальна зрілість». Проте зазначимо, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки питання соціальної зрілості не набуло широкого висвітлення в наукових дослідженнях.

Мета статті – здійснити аналіз категорії «соціальна зрілість» у дискурсі представників наукової школи В.В. Радула, виокремити ключові аспекти вивчення проблем у сучасній теорії наукового знання.

Виклад основного матеріалу. Заслуговує на відзначення солідний науковий доробок із проблеми дослідження українського педагога, доктора педагогічних наук, професора В.В. Радула [10–15 та ін.].

В.В. Радул здійснює наукове керівництво лабораторією «Дослідження особливостей соціально-професійного розвитку особистості» та держбюджетною науково-дослідною темою «Соціальна зрілість як характеристика соціально-професійного становлення фахівця».

У науковому доробку професора В.В. Радула понад 150 наукових праць, із яких 10 монографій (одноосібні й у співавторстві), 14 навчальних посібників.

В.В. Радул – почесний професор Вищої гуманітарної школи (м. Кошалін, Польща); член асоціації професорів слов'янських країн; нагороджений почесними грамотами МОН України; нагрудним знаком «Відмінник освіти України»; знаками МОН

України «Василь Сухомлинський» і «За наукові досягнення»; грамотою та почесною грамотою Верховної Ради України; лауреат Кіровоградської обласної педагогічної премії імені В. Сухомлинського.

В.В. Радул у докторській дисертації «Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика)» (1998) [15], ґрунтовно проаналізувавши стан досліджуваної проблеми в науковій літературі, визначив й обґрунтував сутність, зміст і структуру категорії «соціальна зрілість особистості молодого вчителя» як інтегральну якість особистості. На підставі всебічного логіко-системного методу аналізу джерел із теми дослідження встановив, що категорія «соціальна зрілість» – одна з основних у психолого-педагогічній науці. На думку вченого, «соціальна зрілість – це певний ступінь розвитку особистості, який сприяє творчому освоєнню різних видів культури, а також створює можливість найефективніше приносити користь оточуючим своєю участю у різних видах діяльності» [15, с. 23].

Наукові дослідження, проведені В.В. Радулом, доводять, що соціальна зрілість як рівень розвитку особистості визначається всією сукупністю її діяльності. Залежно від сфери прояву соціальна зрілість є певною здатністю особистості до взаємодії з соціальним середовищем, що дає їй змогу посідати відповідне місце у структурі первинних утворень [14, с. 16].

В.В. Радул, досліджуючи проблему соціальної зрілості молодого вчителя, до її змісту включає активну життєву позицію, досягнення єдності виховання та самовиховання, прагнення самої особистості до якомога швидшого досягнення соціальної зрілості. Моделлю соціальної зрілості, на його думку, є взаємозв'язок самореалізації та соціальної відповідальності [12].

Дослідник вважає, що цілісний розвиток людини й поетапне формування її зрілості можливі за певних психолого-педагогічних умов: зміст освіти будується як людинознавство, відображає в освітніх галузях ставлення людини до світу, інших людей; виховний процес підпорядкований створенню життєвої стратегії стійкого розвитку особистості в нестабільних умовах функціонування суспільства, розв'язанню життєвих проблем вихованця під час його взаємодії з вихователем; технології навчання піднімаються на якісно новий, акмеологічний рівень, забезпечуючи успіх і високі досягнення в навчанні кожного учня; у школі створюється освітнє середовище, що сприяє успіху, творчості, досягненню високих результатів, коли престижно добре навчатися й працювати, дотримуватися морально-правових норм взаємодії педагогів і вихованців; взаємодія з батьками спрямована на поетапне формування їх як суб'єктів педагогічного процесу, що передбачає інформаційне забезпечення, залучення до шкільних заходів, участь у батьківських

зборах, творчу співпрацю в позакласній і навчальній роботі.

Спадкоємність і спільність наукових поглядів присутні в дослідженнях, які проводилися та проводяться в межах наукової школи. Різноманітні аспекти проблеми соціальної зрілості з кінця ХХ століття розроблялися представниками наукової школи В.В. Радула.

Зауважимо, що представники школи співпрацюють із Інститутом проблем виховання НАПН України, Інститутом педагогіки НАПН України та іншими.

У центрі уваги – вивчення широкого кола питань, які стосуються дослідження соціально-професійних якостей особистості, соціальної зрілості молодого вчителя тощо. Результатом роботи наукової школи стала підготовка значної кількості наукових публікацій, у т. ч. монографій і посібників, розробка й апробація теоретичних і дослідно-експериментальних положень у дисертаційних дослідженнях.

Так, О.В. Михайлов, досліджуючи проблему соціально-професійної зрілості майбутнього соціального педагога, робить висновок, що соціально-професійна зрілість не зумовлюється одними лише знаннями, уміннями та навичками щодо вільної орієнтації у професійній діяльності. Вона також передбачає професійну творчість, прагнення внести в професійну діяльність щось нове, оригінальне, власне [7, с. 27–28].

У низці робіт О.В. Ганжі поняття «соціальна зрілість» представлено як «якість розвитку особистості, вершину акме соціально-професійного розвитку, яка сприяє найбільш ефективному досягненню очікуваних позитивних результатів» [2, с. 18]. Залежно від сфери виявлення, підкреслює дослідниця, соціально-професійна зрілість є певною здатністю особистості до взаємодії із середовищем, що дозволяє їй посідати відповідне місце в структурі первинних утворень [2, с. 18].

У дослідженні О.М. Коптевої, на підставі теоретичного аналізу, узагальнень і систематизації запропоновано сучасний підхід до формування якісних характеристик особистості, основою якого є особистісний компонент, пов'язаний з ідеями соціально-професійної зрілості особистості. Соціальну зрілість дослідниця розглядає як таку, що віддзеркалює рівень розуміння особистістю свого місця в суспільстві, межу відповідальності у виконанні своїх обов'язків і здійсненні вчинків, погляди та переконання і їх застосування в житті відповідно до засвоєних нею соціальних норм. На думку вченої, соціальна зрілість є «інтегральною характеристикою особистості, тому виражає певний якісний стан її розвитку, такий ступінь оволодіння людиною досвідом, що дозволяє їй виступати повноправним суб'єктом суспільно-практичної діяльності» [5, с. 4].

У межах наукової школи Я.В. Галета в монографії «Соціальна зрілість особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства»

(2018) [1], досліджуючи соціальну зрілість особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства, доходить висновку, що у педагогічних дослідженнях соціальну зрілість особистості досліджують у контексті теорії соціалізації, оскільки одним із пріоритетних завдань, яке стоїть перед системою освіти нині, є забезпечення ефективності протікання процесу соціалізації, а соціальна зрілість розглядається як результат цього процесу [1, с. 201]. Вчений визначає поняття «соціальна зрілість особистості» як процес і результат впливу на особистість сукупності суспільних відносин, що призводять до становлення основних властивостей особистості, які принципово адекватно відбивають сутність сучасного суспільства. Наявність такого механізму, на думку Я.В. Галети, дозволяє функціонувати системі зворотних зв'язків особистості і суспільства, що детермінуються рівнем розвитку суспільних відносин [1, с. 214].

Проблема визначення критеріїв і показників сформованості соціальної зрілості особистості перебуває в межах досліджень наукової школи. Представники наукової школи дотримуються погляду, згідно з яким цілісність рівня соціальної зрілості особистості досягається у взаємодії трьох її елементів – соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідальності [6].

На думку вчених, активність особистості є критеріальною характеристикою її соціальної зрілості. Отже, активність особистості дозволяє частково «вимірювати» рівень розвитку її соціальної зрілості.

Окремі аспекти соціальної активності стали предметом дослідницької уваги Р.Г. Монарьова. У дисертаційній роботі вчений визначив й обґрунтував зміст і структуру категорії «соціально-професійна активність особистості майбутнього вчителя», визначив критерії та рівні сформованості соціально-професійної активності майбутнього вчителя, запропонував методикку вивчення соціально-професійної активності особистості майбутнього вчителя [8, с. 7].

На основі теоретичних узагальнень автор доходить висновку, що соціальна активність майбутнього вчителя, з одного боку, є рівнем розвитку його особистості, а з іншого – ієрархією видів діяльності. Діяльність людини реалізується в трьох характерних для неї сферах – праці, спілкуванні й пізнанні. Активність особистості майбутнього вчителя – це єдність відбиття зовнішніх і внутрішніх тенденцій у суспільстві. Учитель найбільш стійко спроможний демонструвати ціннісний спосіб моделювання змісту суспільно значущої діяльності, спілкування й поведінки, за яких особистість набуває можливості самостійного існування як система в міжособистісному просторі.

У педагогічному аналізі категорії «соціальна активність особистості майбутнього вчителя»

Р.Г. Монарьов дотримуємося погляду, за яким єдність навколишнього середовища та його оцінка визначаються практичною, перетворювальною діяльністю особистості як суб'єкта соціальних процесів. Соціальна активність відбиває протиріччя і єдність суспільних та індивідуальних потреб людини. «В активності полягає спрямованість на служіння інтересам суспільства, професійної спільності, формуються уміння оволодівати знаннями, необхідними для залучення до активної трудової діяльності», – пише дослідник [8, с. 8].

Проблематикою формування особистісного самовизначення в соціально-педагогічному аспекті займається Ю.Ю. Іванова (Руденко) [3]. Так, зокрема, дослідниця у кандидатській дисертації вперше обґрунтувала теоретичні й методичні засади формування готовності до особистісного самовизначення майбутнього соціального педагога; уточнила особливості готовності до особистісного самовизначення майбутнього соціального педагога; визначила, теоретично обґрунтувала й експериментально перевірила педагогічні умови залучення студентів – майбутніх соціальних педагогів до різних видів діяльності з метою ефективного формування їхньої готовності до особистісного самовизначення.

Теоретичні узагальнення дозволили Ю.Ю. Івановій з'ясувати, що готовність до особистісного самовизначення майбутнього соціального педагога – це стан соціалізації, який визначає зорієнтованість майбутнього соціального педагога на пошук свого місця в суспільстві, пов'язаний зі співвіднесенням суспільних вимог і власних здібностей, що й спричиняє здатність майбутнього фахівця в цій галузі до самостійного вирішення важливих життєвих питань і питань, які стосуються майбутньої професії та реалізації професійних функцій. «Залежно від сфери виявлення готовність до особистісного самовизначення є певною здатністю особистості до взаємодії із середовищем, це дозволяє їй займати власне місце в структурі відповідних утворень. У зв'язку з цим оцінка рівня розвитку особистості як суб'єкта діяльності в соціумі в кожному із напрямків діяльності уможливорює одержання комплексної характеристики готовності до особистісного самовизначення», – зауважує дослідниця [3, с. 17].

Висновки. Отже, у дискурсі представників наукової школи В.В. Радула категорію «соціальна зрілість» досліджують у контексті теорії соціалізації, оскільки одним із пріоритетних завдань, яке стоїть перед системою освіти нині, є забезпечення ефективності протікання процесу соціалізації, а соціальна зрілість розглядається як результат цього процесу. Вивчення соціальної зрілості особистості в сучасних умовах зумовлене пошуком ефективних засобів взаємодії виховання, самовиховання і дій соціального середовища в процесі формування цілісної особистості, що характеризується орієн-

тацією на загальнолюдські цінності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розгляді інших напрямів досліджень наукової школи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галета Я.В. Соціальна зрілість особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства: монографія. Харків: Мачулін, 2018. 392 с.
2. Ганжа О.В. Формування соціально-професійної зрілості майбутнього вчителя історії у навчально-виховному середовищі: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Кіровоград, 2011. 21 с.
3. Іванова Ю.Ю. Формування у майбутнього соціального педагога готовності до особистісного самовизначення: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Кіровоград, 2012. 20 с.
4. Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – поч. XX ст.). К., 2000. К.: Генеза, 2000. 256 с.
5. Коптева О.М. Формування соціально-професійної зрілості учнів закладів професійно-технічної освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кропивницький, 2018. 230 с.
6. Лебедик Н.П. Общественная аттестация студентов педвуза на основе социальной зрелости личности. Общественная аттестация студентов педвуза: Методические реком. для студентов педвуза. Полтава: ПГПИ, 1987. 23 с.
7. Михайлов О.В. Формування соціальної зрілості студентів економічного профілю: дис. ... канд. пед. наук. Кіровоград, 2000. 190 с.
8. Монарьов Р.Г. Формування соціально-професійної активності майбутнього вчителя в навчально-виховному середовищі педагогічного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Черкаси, 2009. 21 с.
9. Поліщук С.П. Психологічні умови розвитку соціальної зрілості учнів вищого професійного училища: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2007. 201 с.
10. Радул В.В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект). Кіровоград: ПВЦ ТОВ «Імекс ЛТД», 2011. 254 с.
11. Радул В.В. Соціальна зрілість особистості вчителя: фактори формування. К.: Вища шк., 2008. 240 с.
12. Радул В.В. Соціально-педагогічна зрілість: монографія. Кіровоград: ПВЦ ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. 248 с.
13. Радул В.В. Соціальна зрілість особистості: монографія. Харків: Мачулін, 2017. 441 с.
14. Радул В.В. Соціальна зрілість як вершина акмеологічного розвитку особистості. Рідна школа. № 3 (березень). 2011. С. 15–20.
15. Радул В.В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика): автореф. ... дис. док. пед. наук. К., 1998. 36 с.
16. Хмурина Т.О. Формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль. 2014. 23 с.
17. Яворська Г.Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: монографія. Одеса: ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. 408 с.